

KRATEK TEČAJ POLITIČNE EKONOMIJE PROIZVODNJA

LJUBISAV MARKOVIĆ

Proizvodnja je naravna nujnost za družbo

Človeška družba ima tisočletno zgodovino. V tem času se je ogromno razvila — od prvotnih primitivnih skupnosti, ko so bili ljudje še napol živali, pa do današnje družbe z njenimi čudeži tehnike in civilizacije. Življenje je postajalo vse bolj komplicirano in je praktično povezovalo na razne načine vse ljudi in narode na svetu v splošno skupnost, ne glede na meje in razlike v notranji ureditvi. Nastale so številne dejavnosti in obveznosti sodobnega človeka. Mora se zanimati za razna družbena vprašanja. Mora se na vsak način baviti s politiko, čeprav bi hotel biti izven političnih dogajanj. Ustvarja književna dela, bavi se z dramatikom, glasbo, slikarstvom, kiparstvom, raziskuje prirodne in družbene zakone, pripravlja se na osvajanje vsemirja. Moderen človek se je v mnogočem osvobodil močnih naravnih sil, ker jih je spoznal in izkoristil v določene namene. Toda človeška družba, najsi bo še tako razvita in svobodna v svojem gibanju, se nikdar ne more osvoboditi osnovne stvari, to je proizvodnje. Vedno in v vseh pogojih je družba proizvajala in mora proizvajati. »Kakor se je moral

divjak boriti s naravo, da bi zadovoljil svoje potrebe, da bi obdržal in obnavljal svoje življenje, prav isto mora delati tudi civiliziran človek...» (Marx, »Kapital« III, str. 170, cirilica). Proizvodnja bo ostala za večne čase človeštva kot nekašno kraljestvo naravne nujnosti. Napredek družbe je mogoč samo, če se proizvodnja vrši s čim manjšo porabo delovne sile in če je družba gospodar nad odnosi v proizvodnji, t. j., če se ta zveza s naravo uredi na najboljši način.

Jasno je, da tvori proizvodnja temelj vsake družbe. Naj bo človek še tako duhovno razvit in še tako vsestransko dejaven, mora v prvi vrsti jesti, imeti stanovanje in obleko, mora vsakodnevno trošiti določeno količino živil. A to mu lahko nudi je proizvodnja. Zatorej je proizvodnja od vseh dejavnosti daleč na prvem mestu. Šele za njo in na njeni osnovi se lahko razvijajo znanost, politika, umetnost. Se več, poučevanje zgodovine človeštva nam priča, da je duhovna dejavnost človeka v vsaki dobi dosegala najvišji procvet takrat, ko je vladal najnaprednejši način proizvodnje.

Proizvodnja je temelj zgodovine človeštva

Potreba po materialnih dobrinah je silila ljudi k razvijanju proizvodnje. V težnji, da bi si čim več priborili od narode, so ljudje postopoma odkrivali njene skrivnosti in uspevali pretvarjati prirodne sile v silo svoje delovne moči. Tako se je materialno bogastvo ljudi večalo, ljudska skupnost se je širila, znanost in umetnost sta se razvijali. Znanost in umetnost sta po svoji strani ugodno delovali na samo proizvodnjo. Razvili so se narodi, države, mesta, narodnosti in današnji povezani svet.

Med tem časom je družba prešla različne oblike svojega ekonomskega življenja. Prvotni komunizem je zamenjal suženjstvo, nato so sledili fevdalizem in kapitalizem ter sodobni prehod v socializem. Vsi ti načini proizvodnje, na katerih je v posameznih obdobjih baziralo življenje človeštva, so prazna prav vzpenjajoče se stopnice proizvodnje in prav zato tudi stopnice družbenega napredka. Proizvodnja je tista os, okrog katere se je odvijala zgodovina človeštva. Različne politične ureditve in dogajanja, ki so od-

hrumela mimo, imajo svoje korenine prav v takratnih pogojih proizvodnje.

Na videz se zdi to samo ob sebi umevna resnica. Toda pretekla so tisočletja, dokler je ni znanost in civilizacija sprejela. Od tod tudi izhaja revolucija v družbeni znanosti, ki sta jo izvršila Marx in Engels. S to preprosto resnico, da igra proizvodnja osnovno vlogo v življenju ljudi, je dobila zgodovinska glavna vez, ki z določeno zakonitostjo spaja razna obdobja človeštva. Zgodovina ni več le gola slučajnost, proizvod volje tega ali onega despota in tirana, marveč zakonito gibanje po določeni poti, s katere ni mogoče zaiti ne na levo, ne na desno. S tem pa je dobila tudi človekova osebnost svoje mesto. Veliki ljudje v zgodovini so tisti, ki pospešujejo družbeni napredek, ki se s svojo dejavnostjo najbolj približujejo zakoniti razvojni poti družbe. Po drugi strani pa so glavni ustvarjalci družbenega napredka, glavni graditelji zgodovine človeštva tisti, ki se bavijo z materialno proizvodnjo — proizvajalci. V sodobnih pogojih je to delavski razred.

Kaj je proizvodnja?

Poglejmo polne izložbe trgovin. Ali pa obiščimo kak velik sejem. Navdušile nas bodo mnogoteri zares lepe reči, ki jih potrebuje današnji človek. Tu so, na primer, razne pisane tkanine vseh barv in odtenkov, ki so lepo okrašeno pohištvo. Drugje spet radijski aparati, glasbila, okusno opremljene knjige. Pa spet bleščeči nakiti in mnogi vablivi prehranbeni artikli. Končno, koliko je raznih stro-

jev, avtomobilov, vagonov in kaj še vsega drugega.

Odkod vse to?

Naj so še tako različne te reči, vendarle vse izhajajo iz iste gabe vira — iz narave. Od brzovozne lokomotive do najlon nogavic in kranjskih klobas, vse izhaja iz nekaterih osnovnih materialov, ki jih človek lahko dobi samo v naravi okoli sebe.

Toda te reči niso nastale same po sebi, narava jih ni dala

kot brezplačno darilo. Nasprotno, pot od naravnih materialov do gotovih izdelkov je zelo dolga. Da bi iz začetnega materiala nastala določena dobrina, je treba izvršiti na njem velike spremembe. Kolišne spremembe so potrebne, da na primer iz lesa, železne in bakrene rude dobimo radijski aparat. Mnogokrat se naravni material tako spremeni, da na gotovem izdelku več ne opazimo niti sledu po njem. Po čem bi na primer mogli spoznati, da je neka mast pripravljena iz pre-moga? In polivinil? S čim kaže, da je proizvod apnenca in kuhinjske soli?

Proizvodnja in osebna potrošnja

Človek se razvija v družbi. V družbi tudi proizvaja. Od tod se razvijajo tudi njegove, danes, že tako velike potrebe.

Prav posebno hitro pa rastejo potrebe takrat, ko se ljudje osvobodijo kapitalizma, primitivnega življenja in zaostalosti. Obenem z izgradnjo socializma hoče delovni človek seveda tudi vse več sredstev, ne samo za vsakdanje potrebe, temveč tudi za uživanje. Poglejmo na primer naše delovne ljudi. Videli bomo, da je celotna količina hrane, tekstila, obutve, pohištva, medicinskih sredstev in knjig, ki jih trošijo naši delovni ljudje, dokaj večja kot je bila v stari Jugoslaviji. Vendar ta porast osebne potrošnje ni enakomeren pri vseh kategorijah delavcev in uslužbencev. Zlasti je očiten pri nekaterih kategorijah — pri delovnih kmetih in pri nekvalificiranih delavcih.

Mnogi dovčerajnji primitivno živeči kmetje so se zllili v naša mesta in v novo industrijo in občutno spremenili svojo življenjsko raven. Radio je na primer postal zanje splošen artikel osebne potrošnje.

Ta hitra sprememba načina življenja velikega števila ljudi, rušenje patriarhalnosti in vključevanje v aktivno družbeno življenje je pozitivna pridobitev naše izgradnje socializma. Toda iz tega prihaja kljub hitrosti našega gospodarskega vzpona, zlasti v industriji, vrsta problemov v zvezi z osebno potrošnjo, kajti osebna potrošnja ne more preko meja, ki jih postavlja sama proizvodnja ter pogoj, pod katerimi se odvija.

Kakšen odnos je tu?

Proizvodnja končno tudi obstaja zaradi osebne potrošnje. Bolje rečeno, zaradi tega, ker morajo ljudje, da bi mogli živeti, trošiti razne dobrine. Nekateri vrste dobrin troši posameznik nekako osebno, kakor n. pr. srajco, čevlje, stanovanje, nalivno pero in podobno. Druge troši skupno — gledališče, čitalnice, parke, bolnišnice, asfaltirane ulice itd. Vse to spada v gospodarsko raven življenja.

Proizvodnja služi torej potrošnji, toda ta zveza ni vedno neposredna. Taka je le v socializmu. V kapitalizmu pa je drugače. Kapitalist proizvaja zaradi profita. Toda o tem kasneje. V naši državi je naraven odnos: proizvaja se zato, da bi ljudje dobili več sredstev za svojo potrošnjo in za bogatejšo življenje sploh.

Kdo je povzročil vse te spremembe na naravnih materialih proizvaja se zato, da bi ljudje in napravili iz njih toliko lepih reči? To je storila proizvodnja, pravzaprav človekovo delo. Zato bi lahko rekli, da je narava mati, a človekovo delo oče vsega materialnega bogastva, ki služi družbi.

Proizvodnja je torej človekovo prisvajanje narave. On to vrši s svojim delom. Na ta način si naravo prilagajuje. S proizvodnjo, oziroma z delom dajejo ljudje naravnim stvarjem tako obliko in take lastnosti, ki lahko človeku koristijo kot dobrine za razne njegove potrebe.

Proizvodnja je osnova potrošnje, ker ji daje material — proizvode. Toda ne samo to. Proizvodnja proizvaja tudi način, s katerim se proizvodi trošijo. Z žlico in vilicami jemo drugače, kakor brez njih. Končno proizvodnja razvija potrošnja, ker poraja pri človeku potrebe po proizvodih, n. pr. potrebe po proizvodih iz polivinila, najlona in podobno.

Toda tudi potrošnja deluje na proizvodnjo. Ta je predvsem razlog za obstoj proizvodnje. Brez tega bi bilo nesmiselno proizvajati. Dejali bi, da je nek proizvod gotov šele, ko ga človek za nekaj uporabi, troši. Suknja, ki je nihče ne nosi, takorekoč ni suknja. Pomaranče, ki zgnijejo v nekem skladišču — dostikrat zaradi špekulacije trgovcev — pomenijo prav toliko, kakor da nikdar niso bile pridelane. Potrošnja je, bi dejali, zadnji udarec kladiava proizvodnje.

Vloga potrošnje sestoji v tem, da ustvarja potrebo za novo, nadaljnjo proizvodnjo. Ona je nekaj notranji gibalec proizvodnje. ... potrošnja idealno poraja predmet proizvodnje kot notranjo sliko, kot potrebo, kot vzpodbudo in kot smoter. Brez potrebe ni proizvodnje. (Karl Marx — Uvod v kritiko politične ekonomije.)

Proizvodnja in potrošnja sta dela iste celote, dva njena nezavdajna člena. Pri tem ima proizvodnja odločujoč pomen. Ona kot izhodna osnova dominira.

Za ljudi je zelo važno, kolikšna je njihova osebna potrošnja. Točneje — kolikšna je lahko. Rekli smo že, da se potrošnja giblje med dvema mejama. Te meje odreja po eni strani moč proizvodnje, torej količina in vrsta proizvodov, s katerimi razpolagamo, po drugi strani pa število prebivalstva in smotri, ki jih skupnost mora doseči, oziroma ki naj bi jih dosegla.

Postavimo n. pr., da je skupnost v teku leta proizvedla raznih dobrin v vrednosti 1.500 milijard dinarjev. To predstavlja določeno količino. Toda ali sme skupnost vse to potrošiti za hrano in obleko, to je za osebno potrošnjo? Ne sme, ker prihodnje leto ne bi imeli ničesar za življenje. Zakaj ne?

Letos smo proizvajali. Moramo pa vedeti, da smo pri tem trošili obstoječe tovarne, rudnike, železnice. Če hočemo prihodnje leto razpolagati z isto močjo proizvodnje, moramo potrošeno nadomestiti. Obrabljene stroje in

dele moramo nadomestiti z novimi. To odnaša del proizvodov — denimo 100 milijard dinarjev.

V teku leta smo trošili tudi surovine, mazila, kurivo. Vse to moramo imeti tudi v prihodnjem letu. Zato izdajamo iz letošnjega proizvoda določeno količino — n. pr. 500 milijard dinarjev.

Zdaj pa pride še drugo, odločilno vprašanje. Proizvodnjo moramo razširjati. Moramo graditi nove tovarne, železniške proge, mostove, kanale za namakanje. Razvijati moramo nove proizvodne panoge. N. pr. proizvodnjo umetnih vlaken, izkoriščanje atomske energije itd. Porast prebivalstva in človekove potrebe to brezpogojno zahtevajo. Tudi zato se troši del celotnega letnega proizvoda. Recimo — 200 milijard dinarjev.

Skupnost je na ta način potrošila za 800 milijard razpoložljivih proizvodov. Toda v resnici jih je pravzaprav vrnila v proizvodnjo. Ti proizvodi se bodo torej potrošili proizvodno. Družba vrši potemtakem tudi proizvodno potrošnjo. Sem spada trošenje strojev, naprav, zgradb, napeljav, surovin, mazil, kuriiva itd., ki se vrši v teku same proizvodnje.

Sele zdaj pridemo do potrošnje izven gospodarstva, ki ima več oblik; potrošnja, ki je v zvezi s kulturnimi in zdravstvenimi potrebami družbe, in pa — v današnjem času celo prvenstvena — potrošnja za krepitev obrambne moči države, ter končno osebna potrošnja. Po našem računu imamo za vse to skupaj za 700 milijard proizvoda. Upoštevajoč naše pogoje, bi ga razporedili približno takole:

Obramba 200 milijard; socialno zdravstvena zaščita in prosveta 150 milijard; osebni dohodki 300 milijard. — Skupaj 650 milijard.

50 milijard ostane kot rezervni sklad skupnosti za nepredvidene potrebe.

Ta račun kaže, da lahko samo del proizvedenih dobrin porabimo za osebno potrošnjo posameznika. Zakoni gospodarskega in družbenega življenja temu delu preprosto odreja meje. Razširitev teh meja pa je možna samo po eni poti, to je, da skupnost vse bolj prisvaja naravno bogastvo, s katerim razpolaga. Naša dežela je zelo bogata, tako glede rudnin, kakor tudi glede vodne sile in rodovitnosti tal. Toda to naravno bogastvo le v majhnem obsegu predelujemo v materialne dobrine. Naše proizvodne sile so še nezadostno razvite, čeprav imamo dvakrat večjo industrijsko proizvodnjo kakor pred vojno. Sele z nadaljnjim vzponom proizvajalnih sil in z njihovim skladnim razvojem tudi v kmetijstvu bomo dobili obilico dobrin, potrebnih za bogato življenje delovnega človeka. Močne proizvodne sile bodo pripomogle, da surove oblike narave, divje razdiralne reke, točonosni oblaki, planinske strmine itd. človeku ne bodo več pretile, temveč mu bodo pomagale ter postale plemeniti vir za njegov vsestranski razvoj.

Prihodnjik bomo natančneje proučili vlogo proizvodnih sil ljudi pri njihovem obvladovanju narave.